

SEBK-İ HİNDÎ'DE OKSİMORON (NÂİLÎ, FEHÎM-İ KADÎM, NEŞÂTÎ VE ŞEYH GÂLİB DİVANLARI) ADLI ESERİN TANITIMI

Sinem KIR*

Öz: Klasik Türk edebiyatı alanında yaptığı nitelikli çalışmaları ile bilinen Dr. Öğr. Üyesi Mete Bülent DEGER, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapmaktadır. 2022 yılında Sonçağ Akademi yayınları tarafından birinci baskısı yapılan *Sebk-i Hindî'de Oksimoron (Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib Divanları)* adlı eser, Klasik Türk edebiyatı alanında çalışma yapan ve bu alana ilgi duyan araştırmacılara hitap etmektedir.

Oksimoron, edebiyatta tezat sanatı adı altında bir tür olarak değerlendirilmektedir. Oysa temel veya alt anlamları zıtlık/çelişki barındıran kelime ve kelime gruplarının mantığa aykırı bir şekilde bir arada kullanılmasıdır. Oksimoron konusu gerek edebiyat genelinde gerek divan edebiyatı özelinde üzerinde yeterince durulmuş bir konu değildir. Bu sebeple yazar, *Sebk-i Hindî* etkisinde kalan bazı şairler örnekleminden hareketle oksimoronu örnekler üzerinden açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mete Bülent Deger, *Sebk-i Hindî'de Oksimoron*, Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî, Şeyh Gâlib.

1. Giriş

Kitap “Ön Söz”, “Giriş”, “Sonuç”, “Kaynakça”, “Şahıslar ve Kavramlar Sözlüğü” başlıkları hariç altı bölüm, 254 sayfadan oluşmaktadır. Bu bölümler; I. Divan Şiirinde *Sebk-i Hindî*, II. Tezat Sanatı, III. Oksimoron Nedir, IV. Tezat ve Oksimoron Mukayesesi, V. *Sebk-i Hindî* Etkisindeki Şairlerde Oksimoron (Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib), VI. Oksimoron Kullanımlarının İncelenmesi (Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib) şeklindedir.

Yazar, kitabın önsözünde kısaca Klasik Türk edebiyatından ve *Sebk-i Hindî*'den bahsederek oksimoronun, tezat sanatı bağlamında bir tür olarak değerlendirildiğini tespit etmiş; hem divan edebiyatında hem de modern edebiyatta oksimoron üzerinde yeterince durulmadığını belirtmiştir. Yazar, *Sebk-i Hindî* etkisinde kalan şairleri seçme sebebi olarak, bu şairlerin diğer şairlere nazaran daha fazla oksimoron kullandıklarını belirtmiş; akabinde çalışmanın bölümleri hakkında bilgi vermiştir.

ORCID ID : 0000-0003-3169-9662

DOI : 10.31126/akrajournal.1287369

Geliş tarihi : 25 Nisan 2023 / Kabul tarihi: 15 Haziran 2023

*Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

2. KİTAP TANITIMI

Kitabın girişinde (s. 1-7) dil ve şiir dili hakkında bilgi verilmiş, şairlerin şiirlerini ortaya koyarken hangi tasarruflarda bulunduğu değinilmiş, Klasik Türk edebiyatında Sebk-i Hindî ve etkisinden söz edilerek çalışmada oksimoron örneklerinin tespiti ve tasnifinde izlenen yöntem açıklanmıştır. Yazarın izlediği yöntem şu şekildedir:

1. Oksimoron örnekleri alfabetik olarak sıralanmış ve sadece oksimoron içeren kısım alınmıştır.

2. Oksimoron içeren kelime/terkibin sembolik yahut mecazi anlamı göz ardı edilmiş, yalnızca şiirdeki kullanımı esas alınmıştır.

3. Bir oksimoron örneği birden fazla beyit/mısradan var ise tek bir örnek maddesi altında tüm beyit/mısralar nesre çevirisi ile birlikte verilmiştir.

4. Oksimoronun geçtiği beyit/şiir örneği verilirken kaynak eserdeki yazımı esas alınmıştır. Türkçede bulunmayan uzun ünlüler “â, î, û” sesleri gösterilmiştir.

5. Tespit edilen örnekler sırasıyla alfabetik olarak sıra ile numaralandırılmıştır. Örnekte oksimoron unsuru kalın punto ile yazılmış ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı verilmiştir. Verilen örneğin neden oksimoron olduğu ile ilgili açıklama yapılmış ve örneğin geçtiği beyit, künyesi ve nesre çevirisi ile verilmiştir. Örnek unsur, beyitte ve nesre çeviride altı çizili bir şekilde belirtilmiştir.

6. Oksimoron örnekleri, yapılan tasnif bağlamında *Oksimoron Unsuru* ve *Oksimoron Türüne* göre tasnif edilmiştir. Oksimoronlar, *Oksimoron Unsuruna* göre *Tek Üst Unsurlu* ve *İki Üst Unsurlu* olmak üzere iki başlığa ayırmıştır.

Oksimoron Unsuruna göre yapılan sıralamada yazar, daha önceden tespit ettiği üst unsurlara göre örnekleri değerlendirmiştir. Örneğin, *Tek Üst Unsurlu Oksimoron* kullanımı için su, ateş, sevinç ve üzüntü gibi kelimeleri üst unsur olarak belirlemiş ve bu kelimeler ile ilgili kullanımları bu üst unsurlar başlığı altında değerlendirmiştir. Yazar, *Oksimoron Türüne* göre ise *Yapısal Oksimoron* ve *Anlamsal Oksimoron* olmak üzere iki başlık kullanmıştır. *Yapısal Oksimoron* örneklerini oluşumuna göre *Terkip/Tamlama Düzeyinde Oksimoron* ve *Cümle Düzeyinde Oksimoron* diye ayırırken *Anlamsal Oksimoron* örneklerini yine *Tek Üst Unsurlu Oksimoron* ve *İki Üst Unsurlu Oksimoron* şeklinde ikiye ayırmıştır. İki üst unsurlu oksimoronları *Tam Oksimoron*; *Bir Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksimoron*; *İki Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksimoron* şeklinde ayırmıştır.

Kitabın birinci bölümünde (s. 9-17) divan edebiyatının tarihî seyri hakkında bilgi verilerek giriş yapılmış ve devamında bölüm “Sebk-i Hindî’nin Ortaya Çıkışı”, “Sebk-i Hindî’nin Özellikleri” ve “Divan Şiirinde Sebk-i Hindî Etkisindeki Şairler” şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Sebk-i Hindî etkisinde yazılan şiirlerde anlamın daha ince, derin ve girift olarak ön plana çıktığı belirtilmiştir. Bu sebeple çalışma için Sebk-i Hindî tesirinde kalmış şairlerden Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib divanları kaynak olarak seçilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde (s. 19-30) önce tezatın sözlük tanımını verilmiş; daha sonra çeşitli çalışmalarda tezat sanatı hakkında yapılan tanımlar, tasnifler ve tezat yerine kullanılabilecek diğer terimler hakkında teferruatlı bilgi verilmiştir.

Tezat kelimesinin sözlük anlamının “anlatımda birbirine karşıt iki sözü yan yana kullanma” (<https://sozluk.gov.tr/>) olduğu belirtilerek kelimenin Arapça “zıdd” kökünden gelmekte ve yerine mutabık, mutabaka, tıbak, tenakuz gibi farklı isimlerin de verilmekte olduğuna değinilmiştir. Bu bölümde tezat üzerine söylenmiş pek çok söz, tasnif ve değerlendirmeye yer verilmiştir. Son olarak, yazar tarafından edebiyattaki tezat için “aralarında doğrudan veya dolaylı olarak zıtlık ilişkisi bulunan kelime yahut ibarelerin tek bir ifadede yer alması sonucu oluşan edebî sanat” şeklinde bir tanım yapılmıştır.

Kitabın üçüncü bölümünde (s. 31-48.) girişte oksimoronun Türk dili ve edebiyatındaki seyrinden, çeşitli araştırmacıların tanımlarından bahsedilmiş ve akabinde yazar tarafından “temel veya alt anlamları zıtlık ya da çelişki barındıran iki yahut daha fazla kelimenin hayatın olağan akışına veya mantığa uymayacak bir şekilde bir arada kullanılması esasına dayanan kelime grubu ya da cümle şeklindeki ifadelerdir” şeklinde bir tanım yapılmıştır. Daha sonra, bölümü “Oksimoronun Anlam Çerçevesi” ve “Oksimorona Dair Sınıflandırmalar” şeklinde iki alt başlığa ayırmıştır.

Türk dili ve edebiyatında oksimoronla ilgili ilk tespit “Sözün Büyüsü Edebî

Sanatlar” adlı çalışmasında Menderes Coşkun tarafından ve tezat sanatı bağlamında “zıt anlamlı veya anlam çerçevesi bakımından birbiriyle çelişkili iki kavramı bir arada bir nesne için kullanmak” (Coşkun, 2012: 149) şeklinde bir tanım ile yapılmakta ve bu terime Türkçe karşılık olarak “birleşik tezat” terimi önerilmektedir. Oksimoron üzerine yapılan kapsamlı ilk çalışma Ahmet Güngör’ün “İkirciklem (Oxymoron) Uyumsuzluğun Uyumu” adlı çalışmasıdır. Hasan İsi’nin “Yapı ve Tür Bakımından Oksimoron (Modern Türk Şiiri Örnekleri Bağlamında Dil İncelemesi)” adlı tez çalışması da bu konuda yapılmış en kapsamlı çalışma olarak göze çarpmaktadır. Namık Açıköz’ün “Müştemilü’ z-zıddeyn veya ‘oksimoron’” adlı çalışması da konu ile alakalı bir çalışmadır. Bu isimler haricinde Cafer Mum (2006), Şener Demirel (2009), Özge Öztekin (2009) ve İsrail Babacan (2010) gibi araştırmacılar da oksimoron bağlamında “paradoksal imaj” kavramını kullanarak oksimoron üzerine çalışma yapmışlardır.

Hasan İsi’nin çalışmasında Richards Lederer (çev. Ahmet Güngör) ve Namık Açıköz başta olmak üzere Yeshayahı Shen, Reja’a M. Flayih, Klaus-Uwe Panther ve Linda L. Thornburg’un da oksimoron tasniflerine yer verilmiştir. Bu tanım ve tasniflerden hareketle oksimorona yapısal ve anlamsal olmak üzere iki açıdan bakıldığı ifade edilmiştir. Son olarak kendi tasnifine yer veren yazar oksimoronu, yapısal açıdan *terkip/tamlama* ve *cümle düzeyinde*; anlamsal açıdan unsuruna göre *tek* ve *iki üst unsurlu* şeklinde ayırmıştır. İki üst unsurlu oksimoronları da *tam oksimoron*, *bir unsuru dolaylı anlam ihtiva eden oksimoron* ve *iki unsuru dolaylı anlam ihtiva eden oksimoron* şeklinde kendi içinde alt başlıklara ayırmıştır.

Kitabın (s. 49-51) “Tezat ve Oksimoron Mukayesesi” adlı dördüncü bölümünde tezat ile oksimoronun mukayesesini yapan yazar, her oksimoronun aynı zamanda tezat olduğunu fakat her tezatın aynı zamanda oksimoron olmadığını ifade ederek örnekler üzerinden açıklamıştır.

Kitabın beşinci bölümünde (s. 53-189) Nâilî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib divanlarından tespit edilen oksimoron örnekleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Yazar örnekleri verirken oksimoronun olduğu terkip/tamlamanın anlamı ile açıklamasını; örnek beyti ve beytin günümüz Türkçesini; oksimoron unsuru ve türünü sırası ile vermiştir. Bu örneklerden birkaç tanesi şöyledir:

Oks.¹ 65) **Deryâ katredür:** Deniz damladır.

Aşağıdaki beyitte şair, tasavvufî anlam ihtiva eden bir kullanımla denizin damla olduğu şeklinde bir ifade kullanmıştır. Divan edebiyatı geleneğinde uygun bir kullanım olsa da çalışmamız bağlamında denizin tek başına damla olması mümkün olmadığı için söz konusu kullanım oksimoron olarak değerlendirilmiştir.

1. Oksimoron.

dirilebilir.

*Istilâh-ı vahdet ü kesretde deryâ katredür
Katre deryâ-yı süveydâdur şeb-i idrâkden*

[Nâilî-G.282/4] (İpekten, 2019: 489)

[*Vahdet ve kesret kavramları arasında deniz bir damladır. Damla, anlama gecesinden ilahi odak noktasının denizidir.*]

Oksimoron Unsuru: Su [deryâ & katre]

Oksimoron Türü: Yapısal C.D² / Anlamsal T.Ü.O.³ (s. 86-87)

Oks. 93) **Gark-ı mevc-i âteş:** Ateş dalgasında boğulmuş.

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin yanağındaki benin hasretini çektiğini ve bu hasretle ateş dalgasında boğulduğunu ifade etmiştir. Beyitte geçen boğulmak anlamındaki “gark” kelimesi, genel olarak su ile ilişkilendirilen bir kelimedir. Bu bağlamda ateş dalgasında boğulmak/batmak söz konusu olamaz. Dolayısıyla beyitteki mezkûr terkip oksimoron olarak değerlendirilebilir.

*Hasret-i hâl-i ruhunla gark-ı mevc-i âteşiz
Şu’le-i eşkin sevâd-ı çeşmimiz Hindûsudur*

[Şeyh Gâlib-G.52/5] (Kalkışım, 1994: 277)

[*Yanağındaki benin hasretiyle ateş dalgasında boğulmuşuz. Gözyaşı alevin gözümüzün karasının (göz bebeği) benidir.*]

Oksimoron Unsuru: Su [gark-ı mevc] & Ateş (âteş)

Oksimoron Türü: Yapısal T.D.⁴ / Anlamsal B.D.O.⁵ (s. 100)

Oks. 133) **İtse vuzû’ meyle:** Şarapla abdest alsa.

Aşağıdaki beyitte şair, İslami literatüre ait bir ritüel olan abdestin, İslam’ın yasakları arasında bulunan şarapla alınmasını söz konusu etmektedir. Elbette ki şiirin kendi bağlamında ve tasavvufî anlamda kabul edilebilir bir kullanımı olsa da çalışmamız çerçevesinde oksimoron söz konusudur.

*Ta’n itme Fehîm itse vuzû’ meyle fakîhâ
Dîvânedür ol zâhid-i sâlûs degüldür*

[Fehîm-i Kadîm-G.102/7] (Üzgör, 1991: 442)

[*Ey fâkih!⁶ Fehîm şarapla abdest alsa da onu kınamayın. Çünkü o riyâkâr zahit değil, divânedir.*]

2. Cümle Düzeyinde Oksimoron.

3. Tek Üst Unsurlu Oksimoron.

4. Terkip/Tamlama Düzeyinde Oksimoron.

5. Bir Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksimoron.

6. Fıkıh âlimi, İslâmiyet’in dînî, içtimai, medeni, hukuki ve siyâsi bütün ameli hükümlerini ser’i delilleriyle birlikte bilen ve bu alanda söz sahibi olan kimse.

Oksimoron Unsuru: Rint [mey] & Zahit [vuzû']
*Oksimoron Türü: Yapısal C.D / Anlamsal İ.D.O.*⁷ (s. 120)
 Oks. 204) **Suhân-sâz-ı hamûşî**: Sessizliği konuşan.

Aşağıdaki beyitte şair, pervanenin mum karşısındaki durumunu örnek vererek kelebeği ve dolayısıyla kendisini “sessizliği konuşan” olarak nitelendirir. Her ne kadar mecazen uygun bir kullanım olsa da çalışmamız bağlamında bir kimsenin hem sessiz hem de konuşan olması mümkün olmayacağı için söz konusu kullanımda oksimoron söz konusudur.

Lisân-ı hâldir minkâr-ı mürğ-i şem'e pervâne
Suhan-sâz-ı hamûşî hem-zebân ister mi ister yâ

[Şeyh Gâlib-G.3/2] (Kalkışım, 1994: 249)

[Kelebeğe, mum kuşunun gagası hâl dilidir. Sessizliği konuşan, aynı dili konuşanı ister mi ya!]

Oksimoron Unsuru: Konuşmak (suhan-sâz) & Susmak (hamûşî)
*Oksimoron Türü: Yapısal T.D / Anlamsal T.O.*⁸ (s.159)

Kitabın altıncı ve son bölümü (s. 191-230) “Oksimoron Kullanımlarının İncelenmesi” şeklinde adlandırılmıştır. Yazar bu bölümü “Tek Üst Unsurlu Oksimoron Kullanımları” ve “İki Üst Unsurlu Oksimoron Kullanımları” şeklinde iki alt başlığa ayırmıştır. Yazar, tespit ettiği 261 oksimoron örneğini anlamsal açıdan bu alt başlıklar altında tablolar hâlinde göstererek incelemiş ve değerlendirmiştir.

Kitabın sonuç bölümünde ise yazar, ele aldığı şairlerin divanlarından 261 oksimoron örneği tespit ettiğini; bu örneklerden 82’sinin Nâilî divanında, 97’sinin Fehîm-i Kadîm divanında, 25’inin Neşâtî divanında ve 108’inin Şeyh Gâlib divanında olduğunu belirtmiştir. Yazar, en fazla oksimoron kullanan şairin Şeyh Galib olduğunu belirtmiştir.

Yazar, tespit ettiği 261 oksimoron örneğinin *Oksimoron Unsuruna* göre 12’sinin *Tek Üst Unsurlu*, 249’unun *İki Üst Unsurlu* olduğunu belirterek iki üst unsurlu örneklerden de en çok “su ve ateş” unsurunun kullanıldığını tespit etmiştir. *Oksimoron Türüne* göre yapısal açıdan 261 örneğin 120’sinin *Cümle Düzeyinde*, 141’inin *Terkip/Tamlama Düzeyinde* olduğunu belirtmiştir. Anlamsal açıdan ise 261 örneğin 12’sinin *Tek Üst Unsurlu*, 249’unun *İki Üst Unsurlu* olduğunu; *İki Üst Unsurlu* olanların da 36’sının *Tam Oksimoron*, 104’ünün *Bir Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksimoron* ve 109’unun *İki Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksimoron* olduğunu belirtmiştir. Yazar, anlamsal açıdan en çok örneğin *İki Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksi-*

7. İki Unsuru Dolaylı Anlam İhtiva Eden Oksimoron.

8. Tam Oksimoron.

moron olduğunu tespit etmiştir.

3. Sonuç

Klasik Türk edebiyatı alanında hazırlanmış pek çok el kitabı vardır. Bu çalışmalar daha çok klasik konular da denilebilecek olan metin şerhi, Osmanlı Türkçesi, söz sanatları, edebiyat tarihi gibi alanlarda yapılmıştır. Değişen ve dönüşen dünyada Klasik Türk edebiyatı alanında da yenilikler devam etmektedir. Tanıtımı yapılan *Sebk-i Hindî'de Oksimoron (Nâilî, Fehîm-i Ka-dîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib Divanları)* adlı kitabın da bu yeniliklerden biri olduğu söylenebilir. Yazarın her bölümü ayrıntılı olarak yazmış olması ve ele aldığı konunun örneklerini tek tek açıklamasından ötürü eserin bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için önemli bir kaynak olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, N. (2012). “Müştemilü’z-zıddeyn veya ‘oksimoron’”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, S.464, s.65-67.
- Babacan, İ. (2010). *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı-Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coşkun, M. (2012). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Demirel, Ş. (2009). “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz- Mahallileşme”, *Turkish Studies*, Vol. 4/2, s. 246-273.
- Güngör, A. (2015). “İkirciklem (Oxymoron) Uyumsuzluğun Uyumu”, *Karadeniz Dergisi*, S. 23, s. 102-121.
- İpekten, H. (2019). *Nâilî-i Kadîm Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (e-kitap).
- İsi, H. (2016). *Yapı ve Tür Bakımından Oksimoron (Modern Türk Şiiri Örnekleri Bağlamında Dil İncelemesi)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Kalkışım, M. M. (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mum, C. (2006). “Sebk-i Hindî’de Beyit Yapısı, Paradoksal İmajlar ve Çoklu Duyulama”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma-Sebk-i Hindî (29 Nisan 2005-Bildiriler)*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, s. 109-141.
- Mum, C. (2018). *Tezâdın İmtizâcı-Klasik Türk Şiirinde İmtizâc-ı Ezdâd*, Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Öztekin, Ö. (2009). Eski Şiire Diyalektik Gönderme: Sebk-i Hindî’nin Alışılmamış Bağdaştırmalarında Metaforik Bir Yansıma Olarak Karşıtların Birliği, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I, s. 519-528.
- Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm-Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
<https://sozluk.gov.tr/> (e.t.: Kasım 2022)